

სიტყვა-კაზმული მწერლობა

1910 წ.

ჩვენი სიტყვა -კაზმული მწერლობა ძლიერ დაქვეითებულია. ამ უკანასკნელ ხანებში მცირედი განცხოველება დაეტყო ლირიკულ პოეზიას და დრამატულ ლიტერატურას. ლირიკულ პოეზიაში აშკარად გამოისახება ორი მიმართულება. ერთი მიმართულება დახასიათდება რაციონალურის ხასიათით და მოქალაქობრივის მოტივებით. მეორე მიმართულება კი არსებითად ირაციონალური და თითქმის მისტიკურია. მასვე სქესობრივ გრძნობელობის ბეჭედი აკრავს. ერთი ჯგუფის პოეტებს აღაფრთოვანებს კონკრეტული სინამდვილის გამშვენეიერების აზრი, მეორენი გაურბიან ამ კონკრეტულ სინამდვილეს და ოცნების სამეფოს ძებნაში არიან. ამ ორ მიმართულების შესწავლა და დაფასება სალიტერატურო კრიტიკისთვის ფრიად საყურადღებო საგანი იქნებოდა, ამ პოეტების ლექსები რომ ასე არეულად გაფანტულნი არ ყოფილიყვნენ ჟურნალ-გაზეთებში. ხოლო ამ საგანზე ჩვენ ამ ჟამად არ შევჩერდებით, რადგან გვანტერესებს სხვა საკითხი, სახელდობრ, ის თუ რატომ რჩება განუვითარებელი და თითქმის ერთ წერტილზე გაშემებული ქართული ბელეტრისტიკა, მოთხრობა და რომანი?

დრამატულ ლიტერატურას გაცილებით მეტი კავშირი აქვს ბელეტრისტიკასთან, ვიდრე ლირიკულ პოეზიას. დრამატურგი მოქმედების სულიერ განცდის ერთ მომენტის დახასიათებით და გამოსახვით ვერ დასჯერდება. ლირიკული პოეტი კი, უმეტეს შემთხვევაში, გრძნობის ერთი მომენტით ღელდება და ფრთოსან მისწრაფებით იმსჭვალება. დრამატული ნაწარმოები-ცხოვრებაა, საბედისწერო ტრაგიზმით შებორკილი ასპარეზია შეხლა-შეკავშირებისა მოქმედ-პირთა აუცილებლობის კანონთა მორჩილთა მოთხრობაა და რომანი იგივე ცხოვრებაა მისი პლასტიკურის და ტრაგიკულის სახითა. და თუ მართლა განვითარდა და მომწიფდა ჩვენში დრამატული ლიტერატურა, ამ მომწიფებას აუცილებელივ უნდა მოჰყვეს ბელეტრისტულ ნაწარმოებთა გაშლა-გაფურჩქვნაც. მაგრამ ჯერ ნაადრევია ამ გაფურჩქვანზე ლაპარაკი. სიტყვა-კაზმულ მწერლობის დაქვეითების მიზეზები მეტად ღრმა და რთული მიზეზებია. და სანამ ამ მიზეზებს ადგილი აქვთ ჩვენს ცხოვრებაში, დიდი იმედები არ უნდა გვქონდეს სიტყვა-კაზმულ ლიტერატურის აღორძინების.

ამ ორი წლის წინად ბევრი რამ საყურადღებო დაიწერა ამ საგნის შესახებ. სხვა დამაბრკოლებელ და შემაფერხებელ მოვლენებთან ერთად ჩვენი ცხოვრების დენაციონალიზაციაზედაც იყო მიჰყრობილი ყურადღება ამ დენაციონალიზაციას უკავშირებდნენ სიტყვა-კაზმულ მწერლობის დაქვეითების საქმეს, ყველა ამაში და სხვაშიაც, რაც ითქვა, ბევრი რამ იყო მართალი და უტყუარი. ხოლო, რამდენადაც მახსოვს, მაშინ ერთი გარემოებისთვის არ მიუქცევიათ ყურადღება. არ იყო აღნიშნული ენის ზედმიწევნითი მნიშვნელობა სამხატრო შემოქმედების პროცესისათვის. აქ მხედველობაში იმდენად მხატვარი-ბელისტიკრი არა მყავს, რამდენადაც ის ტიპი და სახე,

რომლის დასურათხატება სწადია მხატვარს. არ იყო მიქცეული ყურადღება იმ გარემოებაზე, რომ ჩვენი განათლებული წრეები სამხატრო შემოქმედებისთვის მასალას არ იძლევიან, რადგან ამ წრეებში აღარ არის ის ორგანო, რომლის შემწეობითაც შეიძლება ჩახედვა ადამიანის სულში, აღარ არის ადამიანის აზრის და ფსიხიურ შემოქმედების გამომსახველი ორგანო-ენა. მართალია, ვინც ასახელებდა ლიტერატურის დაქვეითების მიზეზად დენაციონალიზაციას, იმას მხდველობაში, რასაკვირველია, ეს გარემოებაც ექნებოდა მიღებული, მაგრამ ზედმიწევნით ეს საგანი გარკვეული არ იყო. არ იყო განმარტებული, რა კავშირი აქვს ენას აზროვნებასთან და საზოგადოდ ფსიხიურ შემოქმედებასთან და რა ადგილი უჭირავს სიტყვას ადამიანის ფსიხიურ საიდუმლო ბუნების შესწავლა-აღმოჩენაში.

აღბათ მიგიქცევიათ ყურადღება იმ გარემოებისთვის, რომ ქართულ ახალ ლიტერატურაში (მე-XIX საუკუნის ლიტერატურაში) ქართულ მოთხრობასა და რომანში მოქმედი პირნი უმეტესად ხალხის ცხოვრებიდან აღებული პირებია. და თუ მხატვარი გვიხატავს სხვა ცხოვრებასაც, იგი არა სცილდება იმ წრეებს, სადაც „ქართველობა“ ჯერ კიდევ მკვიდრად არის დაცული (კაცია-ადამიანი, გ. ერისთავის კომედიები ისტორიული მოთხრობა და დრამა და სხვა.) მიგიქცევიათ აღბათ ყურადღება იმაზედაც, რომ ჩვენი მოთხრობისა და რომანის გინდა პოემის გმირი ქალები-ოთარაანთ ქვრივი, მაყვალა, „განდეგილის“ მწყემსი ქალი, ვაჟას ეთერი და სხვანი, ყველანი ხალხის შვილებია და ყველა ამ პირებს ფორმა და შინაარსი, აზრი და ენა, ასე ვთქვათ, ერთ არსად აქვთ გადაქცეული. გარდა მოთხრობებისა და რომანებისა ჩვენში, მართალია, გაცილებით მეტი ესკიზი და ეტიუდი დაიწერა და ამ პატარა ნაწარმოებში ხშირად ინტელიგენტურ სულის-კვეთების დასურათებას ცდილობენ მწერლები, მაგრამ აქ შეუძლებელი იყო ფართოდ გადაშლა ცხოვრების სიაგ-კარგისა, შეუძლებელი იყო აგრეთვე ტიპების დასახვა და გაღრმავება, რადგან ესკიზი და ეტიუდი ცხოვრების ეპიზოდია და მასალაა მხოლოდ ვრცელ და მდიდარ შემოქმედებისთვის და ამ ესკიზ-ეტიუდებში კი ვერ ამოიწურებოდა მდიდარი შინაარსი ადამიანის ცხოვრების და სულიერ ვითარებისა. მოთხრობასა და რომანში ქართული ინტელიგენტური კლასები ჯერ ხნობით გამოსულნი არ არიან. რამდენიმე უნიჭოდ დაწერილია ამ ხასიათის თხზულება ჩასათვალავი არ არის.

რა არის ამის მიზეზი? მთავარი მიზეზი, ჩემის აზრით, ის არის, რომ ინტელიგენტ წრეებში მხატვარი ვერ ხედავს იმას, რასაც უწოდებენ სახეს და ტიპს, განსაკუთრებით ვერ ხედავს ქალის სახეს და ტიპიურ ფიზიონომიას. და ეს იმიტომ, რომ აქ ადამიანის პიროვნება და სულიერი შემოქმედება სამშობლო ენისა და სიტყვის საშუალებით აღარ ისახება და რომ ამიტომ არა სჩანს ამ პიროვნებაში ის, რაც ასე საჭიროა პოეტიურ შემოქმედებისათვის, არა სჩანს ორიგინალობა, ბუნება და ფორმისა და შინაარსის გარმონიული შეთხზმება.

უნდა ვთქვათ რომ აზროვნების შემოქმედება და ენის მოქმედება ერთი და იგივე არ არის. ნორჩი ბავშვი აზროვნებს, ენა კი მოკლებულია. ყრუ-მუნჯი სრულიად არ ლაპარაკობს, მათემატიკოსი ენას არ იშველიებს. მოქანდაკის და მემუსიკის აზრი სიტყვას

არ იშველიებს... ერთის სიტყვით, რაციონალური აზროვნების ფარგალი არ უდრის ენის შემოქმედების ფარგალს. პროფესორ პოტებნიას აზრით, ენა ჩანახულია „ინდივიდუალურობის ირაციონალურ სივრცეში“. (იხ. Мысль и язык. Философия языка А.А. Потебни. Статья Андрея Белого. Логос, международный ежегодник по фил. культуры. წიგნ. II, გვ. 246). პოტებნიას განზრახვა იყო პიროვნების ირაციონალურ ფესვების გამოაშკარავება (выявление) სიტყვების შემოქმედების პროცესში. მას ნიცშესებური პრობლემა ჰქონდა წამოყენებული. ნიცშეს სწადა ირაციონალურ ელემენტის აღმოჩენა ელინურ პლასტიკაში, აპოლონისებურში. პოტებნიას აზრი იყო ირაციონალურ ელემენტის გამოაშკარავება და აღმოჩენა რაციონალურად გამოთქმულ სიტყვაში (იქვე). ამ განმარტების ძალით, სიტყვას, ჩვეულებრივ მნიშვნელობასთან ერთად, პირველ-ყოფილ სტიქიური ელფერიცა აქვს. იგი ჯადოსნური-მომქმედი ძალაა (закливательно-действенная сила) და მასში, ჩვეულებრივ ენაშიც კი, ისახება პიროვნების ირაციონალური სიღრმე. სიტყვაში თითქმის „მუსიკალურ შრიალის აზრი“ ისმის. (იქვე გვ. 251). სიტყვა იმიტომ არის აზრის ორგანო და და აუცილებელი პირობა მსოფლიოს და საკუთარ „მეს“ გაგებისა, რომ იგი დასაწყისშივე სიმბოლოა და მას აქვს ყოველივე თვისება მხატვრულ ნაწარმოებისა (255). და ღრმა ნათესაობა სიტყვისა ადამიანის ირაციონალურ შემოქმედების ბუნებასთან სწორედ აქედან მოსჩნს. მითოლოგიური, რელიგიური და მხატვრული შემოქმედება ყოველთვის სიმბოლურია. ეს სიმბოლო აერთებს სიტყვას აღნიშნულ ირაციონალურობასთან.

ენის და სიტყვის ამ ხასიათის განმარტების ფილოსოფიას ბევრი მოწინააღმდეგე ჰყავს. ხოლო ამ მოწინააღმდეგეთა აზრს იმდენად აქვს მნიშვნელობა, რამდენადაც მან გამოაშკარავა თავისი სისუსტე ენის შემოქმედების პროცესის გამორკვევის საქმეში. ენის შემოქმედება იმ ხასიათის საიდუმლოებაა, რა ხასიათის საიდუმლოებაც არის პოეტური შემოქმედების პროცესი. პოეტური შემოქმედება არ სწარმოებს მსგავსად არითმეტიკული ელემენტების მიმატება-გამოკლებისა. ქანდაკება არ შესდგება იმ აზრისაგან, რომელიც აქვს მექანდაკეს და იმ მარმარილოსაგან, რომელსაც ამუშავებს იგი. მისი ნაწარმოები აზრისა და მარმარილოს შეერთება არ არის, არამედ რაღაც სხვა, რაც არ არის არც აზრსა და არც მარმარილოში, ხოლო რაც ისახება მთელს ნაწარმოებში. აი ეს „რაღაც“ ვერავითარ რაციონალურის გამარტებით ვერ აიხსნება და ვერ განიმარტება. ენაშიც ამგვარივე საიდუმლოებაა. სიტყვა თითქმის იარაღია ადამიანისათვის თავის თავის გაგებისთვის. და სიტყვაში მართლაც ისახება ის, რაც **გაიგო** ადამიანმა თავის თავზე. ხოლო ის, **რაც მან ვერ გაიგო**, რჩება სიტყვის გარეთ და ამგვარად სიტყვა მართლაც და საბოლოოა მხოლოდ ადამიანის ირაციონალური ბუნებისა. და ამიტომ უფრო ნათელი ხდება ენის ნათესაობა პოეტურ შემოქმედებასთან.

ყველა ეს თუ მივიღეთ მხედველობაში, ადვილად გავიგებთ, თუ რატომ გააუბოძნენ ჩვენი საუკეთესო ბელეტრისტი მხატვრები იმ წრეებს, სადაც სამშობლო ენა დამახინჯებული და დაუძღვრებულია და რატომ სუსტი არის ხოლმე ყოველივე ნაწარმოები, სადაც ინტლიგენტური კლასებია გამოყვანილი. აქ დამალულია

მხატვრისათვის ადამიანის პიროვნება, მისი სულიერი სიღრმე, მისი გამოუცნობი საიდუმლოება, რადგან აქ არ არის სიტყვა-სიმბოლო, ამ საიდუმლოების გამომავალკარავებელი.

რომანის მარღვს, ჩვეულებრივ, ადამიანის ვნებათა და გრძნობათა ანალიზი, განსაკუთრებით, სიყვარულის ანალიზი შეადგენს. რომანს მომხიბვლელობას ანიჭებს გმირი-ქალი, რომლითაც აღფრთოვანებულია ხოლმე მხატვარი-ბელეტრისტი, იგი გვიხატავს მის სულიერ ვითარებას, მიმზიდველ ძალას, სინაზეს, და მთელ არე-მარეს სიცოცხლეს მშვენიერების სამკაულებით ჰრთავს და ჰმოსავს. რუსულმა რომანმა შეჰქმნა ქალთა თავისებური ტიპების გაღერება. ტოლსტოის, ტურგენევის და დოსტოევსკის გმირ-ქალებს თავისი განსაკუთრებული ფიზიონომია აქვსთ და ყოველ ქალს თავისი საკუთარი ენა, საკუთარი მანერა ლაპარაკისა, აზროვნებისა და ყოფისა.

რა პირობებშია ამ შემთხვევაში ქალთური - ბელეტრისტი? რამ უნდა აღაფრთოვანოს, რამ გაიტაცოს, როდესაც იგი ირგვლივ ხედავს თვალათვის სასიამოვნო ფორას, შემკულ ჩარჩოს, ფაიფურის კოხტა ჭურჭელს და არ იცის, არ არის დარწმუნებული, სულდგმულია ეს ფაიფური და ეს შემკული ჩარჩო, თუ უსიცოცხლო და მკვდარია იგი. რა უნდა ჰქნას ამ მხატვარმა, როდესაც სულს აქ ვერა ხედავს, რადგან მის მიერ მოწონებული ქალი-გმირი დამუნჯებულია, ან კიდევ ისეთი ენით ლაპარაკობს, რომ სიცოცხლის ხალისს უსპობს და ფრთებს აკვეცებს მის აღფრთოვანებას. რა ნაირად აღმოუჩინოს პიროვნების გამოუცნობი და საიდუმლო მხარე, თუ კი ვერას გზით ვერ მიაღწება ამ პიროვნებას და ვერც იგრძნობს, რა იმალება და რა ინახება მასში!

მართალია, არის ერთი გზა. გამოეხმაუროს მხატვარმა ამ პიროვნებას იმ ენით, რომლითაც მას უფრო ეხერხება აზრისა და გრძნობის გაზიარება. ტოლსტოის „Война и мир“-ის პირველი გამოცემა ნახევრად ფრანგულად არის დაწერილი, რადგან რომანში გამოყვანილი საზოგადოების ენა ფრანგული ენა იყო. მაგრამ ამისათვის საჭიროა ორი რამ. ერთი ის, რომ ჩვენს საზოგადოებას და განსაკუთრებით განათლებულ წრის ქალებს ისე ჰქონდეთ შეთვისებული რუსული ენა, როგორც მე-XIX საუკუნის დასაწყისში რუს-განათლებულ საზოგადოებას ჰქონდა შეთვისებული ფრანგული. ეს კი ასე არ არის. ჩვენებური რუსული საცოდავი რუსულია, იგი მქრთალი, ფერადებს მოკლებული ენაა. მასში არ ისმის მეტყველება, სიცოცხლე და არა სჩანს მოძრაობა ნამდვილი რუსული სიტყვიერებისა. ეს ერთი, მეორეც ის, ესთეტიკური ინსტიქტის ძალით ტოლსტოიმ, მართალია, ვერ გახედა და რუსულად არ ალაპარაკა თავისი გმირები, რადგან საზოგადოებაში ისინი ფრანგულს ხმარობდნენ, ხოლო როდესაც შემდეგ გამოცემებში მთელი ტექსტი რუსულად დაიწერა, მხატვრობის მხრივ თხზულებას არა დააკლდა - რა იმიტომ, რომ საქმე გვაქვს ტოლსტოის ზომისა და ღირსების ოდენა მხატვართან, რომლის შემოქმედება, მიუხედავად თავისი რთულ ხასიათისა, ამავე დროს მსოფლიო ხასიათის შემოქმედებაა. და სად მოვნახოთ ჩვენში ამ ხასიათის მწერლები?

ენას უპირველესი მნიშვნელობა აქვს პოეტურ ნაწარმოებში. საზოგადოდ ნათარგმნ პოეზიას გაცილებით ნაკლები ეშხი და სილამაზე აქვს, ვიდრე ორიგინალურს. წაკითხული გექნებათ ლევან ყიფიანის ესკიზები ქართლის ცხოვრებიდამ. ყიფიანი რუსულად სწერს და მიუხედავად იმისა, რომ მას ნიჭი და ტემპერამენტი არ აკლია, მისი ესკიზები უსიცოცხლოა. გლეხებს რუსულად ალაპარაკებს და რუსულ სიტყვიერების ტერმინებში უნდა წარმოიდგინოთ ქართლის სოფელი და მისი მცხოვრებთა ავ-კარგი. შთაბეჭდილება ისეთი გრჩებათ, თითქოს რომელიმე გაზეთის დამატებაში წაგეკითხოთ ბრაზილიელთა ცხოვრების უხეირო აღწერა. აქ ისახება დისონანსი ფორმისა და კოლორიტისა ფსიხიურ შემოქმედებასთან.

ინტელიგენტურ წრეებში მხატვარი-ბელესტერი ვერ ჰპოვებს შემოქმედებისთვის საჭირო მასალას, იგი იძულებულია ხალხის ცხოვრების ფარგლებში იტრიალოს. თუ თვით ცხოვრება არ ამოძრავებს ბელესტრისტს, მისი ნიჭი ხშირად მიძინებულია. ხალხის ცხოვრება ერთი ხასიათისაა და ცალმხრივი, ხალხი მოკლებულია ფაქიზ კულტურას. ესთეტიური, ფილოსოფიური და რელიგიური მისწრაფებანი განუვითარებელი რჩება ხალხში. ინტელიგენციამ კი უჩინ-მაჩინის ქუდი წაიხურა და ქართულ მხატვარ-ბელესტრისტს საშუალება წაართვა ეროვნულ და მხატვრულ ფორმებში განითარებინა ის, რაც მის სულის სიღრმესა და საფასურს შეადგენს. აქედან გამომდინარეობს სისუსტე როგორც ფორმის მხრივ ისე შინაარსის მხრივ ქართულ მოთხრობა-რომანისა. და აქედან სჩანს აშკარად, რომ თუ ძირითადი სოციალურ-პოლიტიკური ცვლილება არ მოხდა ჩვენს საზოგადოებაში, საექვო გახდება გამოზრუნება და ფეხზე დაყენება სიკვდილის პირამდე მიმდგარ სიტყვა-კაზმულ მწერლობისა.

ტექსტის ციფრული ვერსია მოამზადა:

ქ.დუშეთის #2 საჯარო სკოლის მოსწავლემ **სოფო ნარიმანიძემ**.

8 აპრილი, 2020 წელი

#დარჩისახლში